УДК 347.157.1:346.26

Н. В. Новгородська, аспірант

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кафедра адміністративного і господарського права,
Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна

ПРАВО НЕПОВНОЛІТНЬОЇ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ НА ЗАНЯТТЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Стаття присвячена актуальній проблемі реалізації права фізичної особи на заняття підприємницькою діяльністю. Авторка аналізує обґрунтованість зниження вікового мінімуму для осіб, які бажають займатися підприємницькою діяльністю до досягнення повноліття та доходить висновків про необхідність встановлення додаткових умов реалізації такого права.

Ключові слова: підприємництво, неповнолітня фізична особа, право на заняття підприємницькою діяльністю.

Говорити про фізичних осіб — підприємців як про нову категорію суб'єктів господарювання є не зовсім правильним. З нашої точки зору, доречніше говорити про повернення до господарських правовідносин давно відомого і у світі, і у вітчизняній правовій науці інституту, оскільки на різних етапах розвитку нашої країни використовувалась така форма здійснення підприємницької діяльності.

Сучасна тенденція розвитку вітчизняного законодавства направлена на те, щоб знизити віковий мінімум на право заняття підприємницькою діяльністю фізичними особами. Це, в свою чергу, викликає дуже багато дискусій між вченими, а також виникають запитання, пов'язані із застосуванням цих норм законодавства на практиці. Зокрема, чи може неповнолітня особа усвідомлювати значення своїх дій при здійсненні підприємницької діяльності, відповідати по зобов'язаннях, хто має право надавати неповнолітній особі повну дієздатність та на яких підставах це відбувається та багато інших запитань, що підлягають розгляду в цій статті.

Проблема виникнення права фізичної особи на заняття підприємницькою діяльністю не є новою. Вона досліджувалася в працях таких вчених-юристів, як Ю. В. Білоусов, В. Н. Ватрас, Н. Ю. Голубєвої, С. Д. Гринько, О. О. Коломієць, А. В. Самойленко, Г. Тимчика, Є. О. Харитонова, В. С. Щербини та ін.

Метою цієї статті є науковий аналіз проблемних питань надання права фізичній особі на заняття підприємницькою діяльністю, а саме розгляд обґрунтованості зниження вікового мінімуму для осіб, які бажають займатися підприємницькою діяльністю до досягнення повноліття.

З прийняттям у 1991 році законів України «Про власність» та «Про підприємництво», а також нового Цивільного та Господарського кодексів України, до господарських правовідносин в Україні було залучено велику групу нових учасників — фізичних осіб (громадян України та інших держав, осіб без громадянства). Право фізичних осіб на заняття підприємницькою діяльністю також отримало конституційне закріплення: «Кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом» (ст. 42 Конституції України).

Для того, щоб фізична особа могла брати участь у господарських правовідносинах та займатися підприємницькою діяльністю, вона повинна бути наділена правосуб'єктністю, до складу якої включається правоздатність та дієздатність. Таким чином, фізична особа, яку обмежено в законному порядку хоча би в одній

© Новгородська Н. В., 2011

із складових елементів правосуб'єктності, не може займатися підприємницькою діяльністю. Виходячи із зазначеного, право фізичної особи на заняття підприємницькою діяльністю залежить від наявності у особи правосуб'єктності, тобто повної правоздатності та дієздатності.

У зв'язку з цим вважаємо за необхідне розглянути такі поняття, як правоздатність та дієздатність.

Визначення правоздатності та дієздатності міститься в ст.ст. 25 та 30 Цивільного кодексу України, відповідно до яких цивільна правоздатність — це здатність фізичної особи мати цивільні права і обов'язки. В свою чергу, цивільною дієздатністю фізичної особи є її здатність своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання.

Правоздатність — це абстрактна можливість мати зазначені у законі права та обов'язки [1, 47]. Правоздатність властива кожній людині, від неї не можна відмовитися чи уступити будь-кому. Вона виникає з народження і припиняється зі смертю. Правоздатність сама по собі не передбачає реалізації цих прав і обов'язків своїми діями, а виражає лише можливість володіти ними. Таким чином, у Конституції України право на заняття підприємницькою діяльністю закріплене як елемент правоздатності, тобто як загальна абстрактна можливість займатися підприємницькою діяльністю. Для реалізації цього права фізична особа повинна мати цивільну дієздатність.

Якщо правоздатною є будь-яка особа незалежно від віку та стану здоров'я, то дієздатністю володіє не кожна особа. На відміну від правоздатності, дієздатність пов'язана із здійсненням громадянином вільних дій, що передбачає досягнення певного рівня психологічної зрілості. В якості критерію досягнення громадянином можливості особистими діями набувати права і нести відповідальність закон передбачає вік.

Виходячи із вищезазначеного, основною ланкою правового статусу фізичної особи — підприємця є його громадянська правосуб'єктність. Ч. 1 ст. 50 Цивільного кодексу України вказує, що право на здійснення підприємницької діяльності, яку не заборонено законом, має фізична особа з повною цивільною дієздатністю. Важливим елементом дієздатності фізичної особи є бізнесдієздатність, тобто можливість заняття підприємницькою (комерційною) діяльністю [2, 42]. Таким чином, самостійно займатися підприємницькою діяльністю може не кожна фізична особа, а лише та, що досягла 18 років (повноліття) і не обмежена у дієздатності (ст. 34, 36 ЦК України).

Дійсно, лише фізична особа з повною дієздатністю, тобто та, яка досягла 18 років і не обмежена в дієздатності, має право на заняття підприємницькою діяльністю в якості приватного підприємця.

В свою чергу, ст. 11 Цивільного кодексу України від 1963 року визначала два шляхи виникнення цивільної дієздатності в повному обсязі: це настання повноліття (тобто, досягнення 18 років), а також одруження особи до досягнення 18 років. Таким чином, громадяни, які не досягли повноліття, набували цивільної дієздатності в повному обсязі з моменту одруження.

Це положення Цивільного кодексу 1963 року дублюється в новому Цивільному кодексі 2003 року: повна дієздатність у фізичних осіб може виникати двома шляхами — шляхом набуття та шляхом надання.

Набуття має місце у разі, якщо повна дієздатність виникає в неї незалежно від її волі. Цивільний кодекс України до таких наслідків відносить:

1. досягнення фізичною особою 18 років — повноліття (ч.1 ст. 34 ЦК України);

2. реєстрація шлюбу фізичної особи, яка не досягла повноліття. При цьому, в разі припинення шлюбу до досягнення фізичною особою повноліття, а також у

разі визнання шлюбу недійсним з підстав, не пов'язаних з протиправною поведінкою неповнолітньої особи, набута нею повна цивільна дієздатність зберігається (ч. 2 ст. 34 ЦК України).

Цивільним кодексом України 2003 року були закріплені додаткові шляхи надання неповнолітнім особам повної цивільної дієздатності.

Надання має місце у разі, якщо виникнення повної дієздатності фізичної особи залежить від її волі та проводиться у спеціальному порядку. Повна дієздатність надається:

1. фізичній особі, яка досягла 16 років і працює за трудовим договором;
2. неповнолітній особі, яка записана матір'ю або батьком дитини;
3. фізичній особі, яка досягла 16 років і бажає займатися підприємницькою діяльністю. В цьому разі повна дієздатність надається з моменту реєстрації неповнолітньої фізичної особи як підприємця [3, 43].

На думку Г. Тимчик, положення Цивільного кодексу 1963 року є більш вдалим, адже встановлений вік передбачає, що особа, яка має намір займатися підприємницькою діяльністю, і психологічно і матеріально підготовлена до цього. Зокрема, вона вже може вільно розпоряджатися своїм майном [4, 72].

Слід погодитися з позицією Г. Тимчика, але у випадку, якщо повна цивільна дієздатність набувається неповнолітньою особою, на нашу думку, є слушним встановлення окремих додаткових вимог до цієї особи. Однією з таких вимог до суб'єкта може бути наявність мінімального розміру майна, отримання повної цивільної дієздатності неповнолітньою особою лише в судовому порядку чи встановлення можливості здійснення основної частини правочинів з письмової згоди своїх законних представників (батьків, піклувальників). Це давало б додаткові гарантії виконання прийнятих такою особою обов'язків перед іншими суб'єктами господарських правовідносин.

У зв'язку з тим, що набуття цивільної дієздатності у повному обсязі особою, яка досягла повноліття, не викликає запитань, ми розглянемо деякі особливості набуття і надання цивільної правоздатності в повному обсязі для осіб, які не досягли повноліття.

Ч. 2 ст. 23 Сімейного кодексу України передбачено, що «за заявою особи, яка досягла 14 років, за рішенням суду їй може бути надано право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам». Крім того, в ч. 2 ст. 4 Сімейного кодексу вказується, що «родину може створити особа, яка народила дитину, незалежно від віку». Виходячи з положень цих статей та керуючись положеннями ч. 2 ст. 34 Цивільного кодексу особа, яка досягла 14 років, набуває повну цивільну дієздатність з моменту реєстрації шлюбу. Виникає логічне запитання: чи може особа в чотирнадцятирічному віці самостійно здійснювати підприємницьку діяльність? Виходячи з положень закону, це має місце бути. На нашу думку, особа, яка досягла чотирнадцятирічного віку, не завжди є і психологічно і матеріально підготовленою для здійснення підприємницької діяльності.

Разом з тим, є незрозумілим положення ч.1 ст. 35 Цивільного кодексу, згідно якої повна цивільна дієздатність надається неповнолітній особі, яка записана матір'ю або батьком дитини. Той факт, що особа стала матір'ю чи батьком, на нашу думку, не є підставою для набуття права займатися підприємницькою діяльністю. Дійсно, наявність дитини не є підставою вважати, що особа психологічно усвідомлює всі права, обов'язки і відповідальність, яка буде покладена на неї після державної реєстрації цієї особи як підприємця. Так, якщо в судовому засіданні неповнолітня особа посилається на те, що вона не розуміла значення своїх дій, суд може скасувати державну реєстрацію такої особи як підприємця. Проте виникає логічне запитання: чи може орган опіки та піклування приймати рішення про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності, базуючись на своєму внутрішньому переконанні?

Виникає також питання відповідальності неповнолітньої особи-підприємця за зобов'язаннями перед кредиторами. Вирішити питання про відповідальність неповнолітньої особи, на думку О. Коломієць, можливо наступним чином: «особи, які дають згоду на здійснення підприємницької діяльності у випадках, встановлених цивільним законодавством, можуть нести відповідальність за шкоду, заподіяну неповнолітньою особою» [5, 30].

Якщо неповнолітні особи мають бажання займатися підприємницькою діяльністю, необхідно встановити деякі додаткові умови, за наявності яких особа могла б займатися такою діяльністю. До таких умов доречно віднести:

1. наявність мінімального розміру майна;

2. встановлення мінімального віку неповнолітньої особи, якій може надаватися повна дієздатність (наприклад, у разі реєстрації шлюбу чи якщо особа записана матір'ю чи батьком дитини, то надавати право на заняття підприємницькою діяльністю лише після настання 16 років);

3. встановлення обов'язкового судового порядку надання повної дієздатності неповнолітнім особам, особливо тим, що не досягли шістнадцятирічного віку (у даному випадку доречно передбачити проведення психологічної експертизи, яка б підтверджувала здатність особи на здійснення підприємницької діяльності);

4. введення в обов'язковому порядку здійснення правочинів на суму, що перевищує мінімальний розмір майна особи, лише за наявності письмової згоди законних представників (батьків, піклувальників) особи до досягнення нею повноліття.

Виходячи з вищезазначеного, на нашу думку, є безпідставним зменшення законодавцем вікового цензу досягнення повної цивільної дієздатності, адже впродовж дії Цивільного кодексу УРСР жодного разу не виникало дискусій щодо цього питання. В таких країнах, як Великобританія, США, Німеччина, Ізраїль, вік досягнення повноліття варіюється переважно від 18 до 21 року. Цей вік законодавством цих країн вважаться достатнім для того, щоб особа могла в повній мірі розуміти значення своїх дій і нести за них відповідальність.

Вважаємо за доцільне встановлення норми, яка б надавала повну дієздатність на заняття підприємницькою діяльністю фізичним особам, починаючи з 18 років (повноліття), або у випадку одруження, але не раніше ніж з 16 років. Таким чином, особа має всі можливості для отримання повної середньої освіти, що передбачає, зокрема, достатню психологічну підготовку, розумову зрілість і т. д. Можливість особи, яка навчається або щойно закінчила школу, стати успішним підприємцем, дуже маленькі. Крім того, підприємець повинен володіти організаційними здібностями та знаннями у сфері економіки (це необхідно, зокрема, при веденні фінансової документації та складанні звітів для податкової інспекції та інших фондів соціального страхування).

Таким чином, надання можливості займатися підприємницькою діяльністю неповнолітній особі, на наш погляд, не є доцільним, оскільки може виникнути дуже багато запитань і проблем при функціонуванні неповнолітнього приватного підприємця. Також не слід скидати з важелів можливі негативні наслідки діяльності такої особи відносно інших суб'єктів господарювання, чого не можна допустити.

Тому пропонуємо доповнити Господарський кодекс України положеннями про додаткові умови, за наявності яких неповнолітня особа могла б займатися підприємницькою діяльністю, про які було вказано вище. Це надасть кредиторам додаткові гарантії виконання зобов'язань таким підприємцем.

Література

1. Українське цивільне право: Навч. посібник / Ю. О. Заіка; Київський нац. ун-т внутрішніх справ. — 2-е вид.змін і доп. — К.: Правова єдність, 2008. — 367 с.

2. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар / За заг. ред. Є. О. Харитонова, О. І. Харитонової, Н. Ю. Голубєвої. — К.: Всеукраїнська Асоціація видавців «Правова єдність», 2008. — 740 с.

3. Цивільне право України : навч. посіб. / Ю. В. Білоусов, В. А. Ватрас, С. Д. Гринько та ін. ; за ред. Р. О. Стефанчука. — К.: Правова єдність, 2009. — 536 с.

4. Тимчик Г. Індивідуальне підприємство: мрія чи реальність? // Юридичний журнал. — 2004. — № 1 (19). — С. 68–71.

5. Коломієць О. Право громадян на здійснення підприємницької діяльності // Підприємництво, господарство і право. — 2002. — № 4. — С. 26–32.

Н. В. Новгородская, аспирантка

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра административного и хозяйственного права,
Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина

ПРАВО НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНЕГО ФИЗИЧЕСКОГО ЛИЦА НА ЗАНЯТИЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена актуальной проблеме реализации права физического лица на занятие предпринимательской деятельностью. Автор анализирует обоснованность снижения возрастного минимума для лиц, желающих заниматься предпринимательской деятельностью до достижения совершеннолетия, и приходит к выводу о необходимости установления дополнительных условий реализации такого права (в частности, установление требования наличия минимального размера имущества, проведение психологической экспертизы несовершеннолетнего, установление ограничений в размере сделки без согласия родителей или опекунов, попечителей).

Ключевые слова: предпринимательство, несовершеннолетнее физическое лицо, право на занятие предпринимательской деятельностью.